

KNJIŽEVNOJEZIČNI NAZORI U KURELČEVOJ KNJIZI "FLUMINENSIA"

Marija Turk
Pedagoški fakultet Rijeka

Promatran s aspekta prihvaćenog novoštokavskog standarda i izvan konteksta vremena, Kurelac je u literaturi predstavljen konzervativnim i purističkim jezikoslovcem. U ovom se radu Kurelac otkriva kao rigidni jezikoslovac čiji se standardološki model temelji na jezičnom pluralizmu usmjerenu na sinkroniju i dijakroniju. Iako bi njegova konzistentna standardološka koncepcija mogla odgovarati potrebama hrvatskoga književnog jezika, ona nije bila prihvaćena jer je prevladao drukčiji, vukovski, književnojezični model.

Iako pretežno literarnog obilježja, knjiga "Fluminensia" donosi jedan prilog koji je u cijelosti posvećen lingvističkoj problematici.¹ Prikazat ću taj prilog uz ograde od definitivnih sudova i valorizacije Kurelčevih jezikoslovnih stajališta. Nastojat ću prezentirati Kurelčeve književnojezične nazore, eksplicirane i implicirane, samo u knjizi o kojoj je riječ.²

Književnojezični nazori Frana Kurelca u knjizi "Fluminensia" izraženi su neposredno i posredno. Njegova su lingvistička gledišta implicitna u jeziku svih literarnih tekstova a eksplicitna u raspravi **Kako sklanjamo imena?** / ili greške Hrvatskih pisac glede sklonovanja / osobito drugog padeže množine (155-180). Jezična pitanja apostrofira Kurelac još u uvodnom slovu - Pripomenku (IV - VI) i u napomenama - Primětbama - uz tekst na kraju knjige (181 - 226).

Rasprava o morfologiji imenica ne odlikuje se stručno- znanstvenim, već školničko-didaktiziranim profilom jer ju je Kurelac namijenio svojim učenicima. Njegov je izraz sugestivan, autentičan i polemičan, ali terminološki neprecizan (npr. ne distingvira termine slovo i glas) i slikovit ("... ota nepodoba laži-genitiva svudaj se razplodi, umove zaléžé, mozgove usédé, žazlo preuzé i na toliki posluh svu pismenu vojsku prigibé i skuči, da njezinoj oblasti danas niti je protivnika niti odmetnika ... Otaj slovnički kumir u Zagrebu sédi, tamo puše, tamo žazlom maše." 159) Kurelac se ne susteže od žestokih napada ("Ako sam bio žestok, imao sam začto", 180) i pejorativnih izraza upućenim predstavnicima Zagrebačke filološke škole ("bratovščine ahavske"). Apstrahira li se znanstvenojezičnoj problematici neprimjeren stil, suština Kurelčeva tumačenja jezika ostaje egzaktna, što ne isključuje raspravu o prihvatljivosti njegova književnojezičnog koncepta. U prezentiranju Kurelčevih književnojezičnih nazora odabirem jedan od mogućih načina: "prepuštam" Kurelcu da sam govori. Kako je eksplicitno vrednovanje ponekad nužno, pogotovo gdje su Kurelčevi stavovi dvojbeni i neprecizni ili s gredišta suvremene lingvistike prevladani potrebne ću komentare davati u napomenama uz tekst. Napomene bi dakle, uz ostalo, mogle biti u funkciji "oponiranja" Kurelcu.

Kurelac problematizira važna pitanja književnog jezika, kao što su ortografska, morfološka, sintaktička, leksička i semantička norma.

- 1 Dr. Leopoldina Veronika Banaš odlučila se za prikaz knjige "Fluminensia" i potakla me da se pridružim prikazu knjige s lingvističkog aspekta. Svesrdno zahvaljujem dr. Leopoldini Veroniki Banaš i dr. Ivi Lukežić na vrlo korisnim sugestijama.
- 2 Do sada najpotpuniji prikaz i valorizaciju Kurelčeva jezikoslovnog rada dao je Zlatko Vince u knjizi Putovima hrvatskoga književnog jezika, SNL, Zagreb, 1978, str. 403 - 470.

I. Eksplicitni književnojezični nazori

Oduševljen idejom sveslavenstva, vraćanjem zajedničkim korijenima, Kurelac je zdušno podržavao ideju stvaranja **zajedničkog južnoslavenskog književnog jezika**, "jedinstvo jezika Slavinskoga" (162). On je jezikoslovac rigidnih nazora koji zna da **ne postoji kodificirana norma** ("... nisam od onih koji misle, da se u nas jezik u zakon sveo i u pravopis uterao", V). O književnom jeziku treba "mozgat i domišljat" (V) da bi mu "sgledao lica i dočuo mu tajne" (V). Bez **jezičnog opisa** i poznavanja jezičnih zakonitosti ne može funkcionirati književni jezik koji se raslojava u **funkcionalne stilove**. ("Jezik nam se uvodi u škole, u sudove, u pisariju javnu, knjige se pišu i prevađaju ...", 155) a sve je to "bez ičijega suda, rešeta, ukora, poprave, dogovora i naputka" (155). Kurelac govori o potrebi za **filološkom literaturom** i **jezičnim savjetnicima** jer "u nas južnih Slovinac" ne postoji jezična zakonitost već se "nevaljalstvo uzakonilo" (158).

1. Morfološka norma

Morfološkoj normi, osobito genetivu množine, posvetio je Kurelac raspravu **Kako sklanjamo imena?**

a) Za "prvi padež jednine"³ Kurelac konstatira relativno čestu pogrešku imenica s tvorbenim morfemom /lac/: čtioc, žeteoc itd.

U vezi s tom kategorijom imenica Kurelac tumači alternacije I/o. "Slovo I domakdo se k slovu c pred kojim se ono pretvara na o" (156). Pojava se, prema Kurelcu, ne provodi dosljedno kako je vidljivo iz primjera: žalac/žalca, palac/palca, Uzelac/Uzelca, Kurelac/Kurelca.

b) "Glede drugog padeža" Kurelac upozorava na neregularnu upotrebu struktura genitiva s prijedlogom **od**, što obješnjava talijanskim utjecajem. Za ovu kategoriju Kurelac ne navodi primjere.

c) Govoreći o "četvrtom padežu" imenica muškog roda Kurelac upućuje na sinkretizam: ako se radi o imenicama koje se odnose na živo izraz se preklapa s genitivom, ako je riječ o imenicama koje označavaju neživo izraz se preklapa s nominativom. Od toga "Kajkavci obrnuše govoriti", npr. "primakni toga lonca, daj mi toga noža", a "ima ote grěške počesto i u narodnih pěsmah":

"Jelici je oči izvadio
Zadio ih sebi za kapaka." (157)⁴

d) Odlik pridjeva u "padežu sedmom ili mestnom" (158) pogrešno je poistovjetiti s dativom. Kurelac preporučuje: "Reci: jahao sam na dobrom konju, na riđem pastuhu, a ne dobromu i ridjemu ili dobrome ili ridjome." (158)⁵

e) Zbog postizanja razlikovnosti dativa, lokativa i instrumentala množine Kurelac preporuča stare hrvatske oblike: **ženama, ženah, ženami**⁶ jer su ti oblici bolji "glede starine i jedinstva Slovinskoga, nu također, što je glavno glede bistrine jezika" (158).

f) Temeljno pitanje ove Kurelčeve rasprave jest pitanje genitiva množine. On pledira za kratki, tzv. slavenski genitiv množine,⁷ a obara genitiv množine s gramatičkim morfemom /ah/. Polemizirajući s "ahavcima", kako Kurelac podrugljivo naziva predstavnike Zagrebačke filološke škole, on daje kritički osvrt, potkrijepljen brižljivo odabranim primjerima, na navodne uzore u govoru i pisanoj riječi. Konkretno, Kurelac se osvrće na crnogorski izgovor, na slavonske (Reljković, Katančić), bosanske (Lastrić, Divković, Radnić, Bandulović), dubrovačke (Gunduluć, Palmotić, Ranjina, Gjorgjić, Ferić, Cuceri) i dalmatinske pisce (Lučić, Hektorović, Ivanišević, Budinić, Baraković, Zoranić). Suština Kurelčeva obaranja uporišta pobornika genitiva s gramatičkim morfemom /ah/ sastoji se u dvjema činjenicama. Prvo, utvrđuje da spomenuti pisci

- 3 Kurelac padeže naziva rednim brojevima, iznimno terminima genitiv i padež mestni. Terminološka nepreciznost očituje se u činjenici da redoslijed padeža u različitim gramatikama ne mora biti podudarana. Zbog toga su mogući nesporazumi. Kurelac npr. lokativ nazivlje sedmim padežom. Da bi se identificirao padež u kojem je riječ, potrebno je uključiti kontekst, a on nije uvijek zadan.
- 4 Objasnjavajući "pogrešku" u upotrebi akuzativa Kurelac uporište nalazi u kajkavštini i narodnom pjesništvu. Pri tome je zanemario činjenicu da je u prvom slučaju riječ o morfološkoj zakonitosti drugog sustava/dijalekta, a u drugom o zakonitostima strukturiranja stiha (deseterac).
- 5 Kratkoća je izrazilo svojstvo Kurelčeva jezika. On elidira finalne samoglasnike ako nemaju distinktivnu funkciju. O tome se govori u točki II.3 ovog rada.
- 6 Kurelac zapravo preporuča implicitnu normu čakavštine i kajkavštine, odnosno ishodišnog jezika naših narječja u kojima je Dpl ≠ Lpl ≠ Ipl.
- 7 Vince, Z. nav. dj. str. 417.

ne rabe genitiv množine s gramatičkim morfemom /ah/ ili ga rabe naporedno s "pravim slavinskim genitivom". Drugo, upotreba je morfema /ah/ problematična jer je problematičan fonem /h/ koji ne postoji u fonološkim sustavima njihovih jezika pa je prema tome njegova distribucija proizvoljna a očituje se u mnoštvu primjera u kojima se fonem /h/ ne pojavljuje na svome etimološkome mjestu, odnosno pojavljuje na neetimološkome mjestu. Zato se Kurelac pita: "Može li pleme, koje h ne izgovara biti sudac u poslu pravoga mesta za h" (164). I dalje: "... oni nikakva h ne izgovaraju a nikada ga ne izgovarajući, oni zar da znadu, kdě mu je město?" (163) Tu tezu Kurelac temelji na eklatantnim primjerima semantičke opozicije:

Nit su moji piski nit su meni diple na humu (misli se na umu)

Na glavi mu klobuk s pečati, na tilu hodilo (misli se na odilo)

Obarajući listom zagrebačke argumente temeljene na tradiciji pisane riječi, Kurelac se zalaže za "pravi" genitiv i savjetuje:

"... od onoga odstupimo, čto istinito nije, čto nas para i s puta Slovinskog smeće" (196).

Kao što se vidi, Kurelac je to pitanje rješavao s gledišta sveslavenstva predlažući rješenje koje je "razvoj štokavskog narječja već davno smjestilo u historiju".⁸ Kurelac je uporišta nalazio ne samo u slavenskoj dijakroniji već i u slavenskoj sinkroniji. Naime, genitiv množine s gramatičkim morfemom /Ń/ svojstven je većini čakavskih i kajkavskih sustava.

U jednom je dijelu čakavskih sustava s arhaičnijom morfologijom imenica u monožini zadržan takav morfem i u genitivu množine muškog roda generalno ili za pojedine kategorije imenica. Takvi su sjevernočakavski sustavi među koje je spadao i riječki čakavski govor Kurelčeva doba.

Iako je ova Kurelčeva rasprava izazvala polemike,⁹ Kurelac je u svojim naporima, uz svoje malobrojne (više ideološke nego lingvističke) sljedbenike ostao usamljen.

2. Ortografska norma

Na ortografiju se Kurelac osvrće u Pripomenku i u Primětbama. Svjestan ortografske nedoljednosti i manjkavosti ("... nije mi pravopis proveden kako treba", V) u tekstovima koji su nastali "razdaleko po vremenu" (V), i činjenice da ne postoji stabilna ortografska norma, Kurelac apostrofira nužnost: "pravopis pod jedan zakon dotěrat" (VI). Kurelac ortografiju temelji na **morfonološkom načelu**. On anticipira morfemsku raščlambu: "... tvrdo po korěnu uzpisati i vsaku besědu razstaviti" (VI). Takav je pravopis, naravno, vrlo zahtjevan čak i za dobrog poznavaoa jezične (morfemske) strukture i zato Kurelac priznaje da je pravopis "jarac vitorog te je muka s njim boriti se i natezat ..." (V) ali je "bolje pristat uz razlog nego uz ono čto smo vikli; pak čto je u prvi mah neobično, po vremenu bude običnije." (181)¹⁰

Kurelac predlaže **izvorno pisanje stranih imena i toponima**: "Pišimo dakle tudja imena kako ih tudjin piše. Bolje nam je učit kako se tudja imena izgovaraju (a tako i Němci čine) nego se domišljat kako to ime biti može, koje smo mi našim samo Slovinskim pravopisom onako iz daleka napisali" (182).

3. Leksičkosemantička norma

Leksičke se norme Kurelac samo dotiče i to objašnjavanjem pojedinih riječi u Primětbama. Pri tome navodi načelne stavove o leksiku, leksičkoj semantici i tvorbi riječi. Njegov je stav o toj problematici sublimiran načelom: "Po svědočanstvu svih věkov Slovinskih, po zakonu svih narečaj Slovinskih." Parafrazirajući suvremenom terminologijom, moglo bi se reći, da je Kurelac u leksičkoj normi upućen na dijakroniju i na sinkroniju. On se opredjeljuje za provjerene riječi iz jezika starije književnosti ("Čitajmo starinu to nje radi, to oděla radi kojim je oděvena", 186) i za ovjerene riječi iz suvremenih slavenskih jezika / dijalekata.

Kurelac tumači: a) značenje nepoznatih riječi, uglavnom lokalizama, npr. leksem **straga** ima u karlovačkom području značenje **kapa**, **kačmaga** u Bribiraca semantiku "biskupska palica"; b) značenje arhaizama, npr. **čreda** = series, red; **črediti** = razredjivati;¹¹

c) neko od značenja polisemičnih riječi, najčešće lokalizama, osobito onda kada između njih i neke općeporabne riječi postoji zajednički (alo)morf i sem. Npr. **čuti** u Primoraca ne znači

8 Jonke, Lj. Književni jezik u teoriji i praksi, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1964, str. 224.

9 Vidí Jínke, Lj. nav. dj. 222-234 i Vince, Z. nav. dj. 411-417.

10 Ortografija koju predlaže Kurelac predstavlja u znatnoj mjeri raskorak između fonijske i grafijske strane jezika. Takva ortografska koncepcija nije prihvaćena, ne zbog njezine neodrživosti i težine, uostalom ona je prisutna više-manje u svim evropskim jezicima, već zbog toga što je ponuđen jednostavniji model, tj. fonološko ortografsko načelo.

11 Kurelac u mnogim slučajevima sužava semantiku leksema. Čreda može značiti još i krdo, stado i sl.

isto što i u njemačkom **hören** i **wachen** nego i ono što znači **empfinden** (osjećati). S tim u vezi valja gledati leksem **čuvstvo**.

Polazeći od lokalizma i tumačeći njegovo značenje, Kurelac navodi asocijativne nizove i tumači značenje svakog člana skupa. Pri tom dolazi do izražaja činjenica da u isto semantičko polje (preklapanjem u jednom semu i morfu) ulaze općepoznate i općeuporabne riječi. Za ilustraciju navodim još jedan reducirani primjer. "Gлагол **kladu**, kojega oni čto su dalje od morja, slabo poznaju (...) znamenuje **staviti**, **metnuti**, **spraviti**; a, čto se u Spomenicih Srbskih, kad ugovora bude s Dubrovnikom, toli gusto čita: **poklad**, znamenuje depositum, ili po govoru odmorskih ljudij: **postava**. (...) Od toga glagola proizteklo: **kladiti se** (obkladiti se): **wetten**, **kladanj** i **skladnja** = ein Garbenschober, **pokladnica** (vidj u Vuku); **prékklad** = der Feuerbock, **obklada** = die Wette, **prikladan** = passend, geschickt" (213) U isti asocijativni skup ušle su još riječi: priklad, poklade, kladarica, skladnost, skladan, skladati, skladanje itd.

Iako se Kurelcu pripisuje arhaizacija jezika, čini se da on načelno nije bio protiv neologizama, ako su činjenica slavenskih jezika ili su kalkovi stvarani prema zakonitostima "slovinskoga jezika". On je protiv stranih riječi (posebno talijanskih i njemačkih) i protiv kalkova čija tvorbena struktura ne odgovara našem jeziku. "Nema stvari čto većma od čitanja odbija i čto većma jezik nagruđuje nego besède nove kad su nespretné, t.j. kada niti im koren onom odgovara čemu su namēnjene, niti su izvedene i zarubljene kako se hoće" (214). Ovaj se stav potvrđuje u više primjera. Jedan od njih je leksem **utlaka**, koji Kurelac preporuča "mēsto tudje reči štamparija ili zlokovnice Češke tiskarna. (...) ta i Češi govore: knihu tlačit. Komu ta beseda ne bi ugodila, može po Ruski reć: pečatnja, a mēsto **utlačiti**, čto je odista sgodna reć, može reć i **pečatat**" (214).

Kurelac se ne protivi tvorbi novih riječi samo upozorava: "Gledajmo dakle da nam tkanje narodnoga jezika bude takvo, da mu se **znalac** nadivi" (215)

II. Implicitni književnojezični nazori

O Kurelcu se u genezi hrvatskog standarda govori kao jezikoslovcu kojeg karakterizira težnja za **arhaičnošću**, **purizmom** i **konciznošću** jezičnog izraza.¹²

1. Arhaičnost se u jeziku kojim su oblikovani njegovi tekstovi potvrđuje na morfološkoj, leksičkoj i ortografskoj razini. Na morfološkom se planu ona manifestira u dva oblika: prava arhaičnost i nepravna arhaičnost s gledišta jezika u cjelini. Ovaj se potonji tip arhaičnosti očituje u oblicima koji su zastarjeli u novoštokavštini ali još žive u sustavima našeg jezika obilježenim konzervativnijom morfologijom imeničkih riječi u pluralu.¹³ Taj se tip arhaičnosti / konzervativizma potvrđuje u primjerima:

a) genitiva množine s morfemom /Ø/ i u primjerima s gramtičkim nerelacijaskim morfemima (/ov/, /ev/) + /Ø/:

kroz **pet godin** (IV), kićenieh **pēsam** (5) svojih **krivic** (52), s **težakinj** (39), drugih **mislij** (20), drugih **ljudij** (2), mudrih **narodov** (7), s **težakov** (39), za **davnieh vremen** (4), iz **našieh srdac** (5), iz **rebar** (178);

b) oblika imenica u dativu, lokativu i instrumentalu množine:
sinom svojim (4), **radosti vragovom** našim (180), po **prostorih** (20), u **svieh drugieh padežih** (156), po **gorah** i **planinah** (2), na **stranah** (156), u **knjigah** (156), u **petah** (169), s **mornari** (16) s **doglavniki** (38), s **buntovniki** (142);

c) oblika ličnih zamjenica u dativu:¹⁴ a **odkale** su **ni usēlice** (39), **otoci** **ni jadra** puno su još **zadržali** **strarinskog jezika** (208), ali mogu **vi**, **gospodo** i **borci** (161), **te vi** **govor** s **takovā** **jajeta**

12 Vince, Z. nav. dj.

13 Konzervativniju morfologiju imeničkih vrsta riječi imaju čakavština i kajkavština.

14 Zapravo Kurelac inzistira na starom enklitičkom obliku dativa osobnih zamjenica *vy*, *ny* koji je inače zadržan u crnogorskom.

truhne i paše (162);

d) 1. lica jednine glagola biti za tvorbu kondicionala:¹⁵

Ja **bim** htio (41), Magjer rekao **bim**, da ste vi smješni junaci (162), mogao **bim** (181), znao **bim** (203), volio **bim** (225);

e) budućeg vremena nesvršenih glagola koje izražava svršenim prezentom glagola biti i infinitivom nesvršenog glagola:¹⁶ **budu hvaliti** i **blagosloviti** (VI) ili prezentom svršenog glagola:

Ako to učinite (...) nitko vam ne **reče**, da ste pameti mlade (22), **Žive i obžive** vekomice po onom, što su slavom izrekli i upisali (35); a u knjizi našoj spomenik **doteče** preživec onaj, što mu da je Padova u mramor utesà (31).

Drugi tip arhaične morfologije javlja se u oblicima koji su u sinkroniji našeg jezika generalno nestali a mogu se potvrditi još u slavenskim jezicima.

a) Dual imenica:¹⁷ nepodobnost jednakosti dvaju **padežù** (210).

b) Dativ apsolutni:¹⁸ **Rekšù Rakovcu**, da ga je strah, da od ista od vsega toga, t.j. namišljenih lekcij Smodekovih ne bude, **profesorom** toga se žamora **plaašćim** (182).

c) Kategorija određenosti i neodređenosti pridjeva i striktno lučenje obaju likova u deklinaciji. Neodređeni lik markira grafijski:¹⁹ **čistoga** zrna (5), radiocu **dobrù** i **počtenù** (7) do **carevâ** grada (143) **vatrenâ** i **hitlenâ** pomagača (205) srдца **hladnâ** (205).

d) Dosljedna upotreba participa koji su u sinkroniji našeg jezika generalno nestali:

Ne znajućê da živu (25), stid nas obuzimao **gladajućê** (30), da vas bude slušaj otaj Crnogorac, ne znam reći bi li u njega bio smêh to čudo **gledajuća** il bi bio gnêv u mene, u domovinu se **povrativšâ** i takove opičarije **slušajuća** (163), tudja imena u naš pravopis ... sbijao ... ne **znajuće** poslê ni sami, o kom ni o čem govorimo (182), **Izgovorivšù** reče mi to isto i napisat (201), er ne mož' pomislit mladenca sa strinom se jezika **upoznavšâ**, naše knjige **pročitavšâ**, u bratska narječja **zavirivšâ**, zemlju našu **pogodivšâ** ... (223), nu **pošad** u svet ... ja u velikom se čudu **našad** (203).

e) Alternacije starog oblika za 1. lice prezenta s morfemom /u/ i s ostalim morfemima:²⁰

Eh sad što da ti **reku?** (VI) / dok to **rečem** (25), **velju** (188), **priložu** (203), **prošu** (210), **mišlju** da je sada (210) / **mislim** (159), iz vseg glasa **viču**: čujte me (223).

f) Dual u glagola:

Ako su ta dva naroda **svadita** te s prijateljstva na omrazu **prejdeta** ... (184).

g) Imperativ 3. lica jednine istovjetan je obliku 2. lica jednine, kako je to bilo u ishodišnom jeziku i na ranijim etapama našeg jezika:

neka prolêtje cvetom **procvati** (2), zemlja da vam **cvati** (3).

Arhaičnost na leksičkoj razini:²¹

akoprem (20) - iako, **čest** (I) - sreća, **čislo** (156) - broj, **čtilac** (187) - čitalac, **čreda** (202) - red, **hitlen** (203) - brz, **horugva** (29) - zastava, **hraniti** (I) - spremiti, **hvast** (161) - hvaljenje, **Jadro** (208) - jezgra, **Junosa** (I) - mladić, **Jur** (13) - već, **krom** (160) - osim, **lasno** (187) - iako, **luka** (7) - livada, **mal** (VI) - ali, **mirina** (35) - zidine, ruševine, **muka** (151) - brašno, hrana, **nastor** 915) - mržnja, **nujno** (15) - žalosno, **čuti** (69) - osjetiti, **pizma** (115) - mržnja, **pletka** (17) - svađa, **prilika** (225) - slika, **pruglo** (181) - klupko, **raba** (212) - sluga, **rega** (II) - pukotina, **rugota** (21) - rugoba, sramota, odrpanac, **truhnuti** (162) - trunuti, **trulja** (223) - krpica, **žazlo** (159) - štap, **vitija** (184) - govornik.

Arhaičnost se na ortografskoj razini očituje u inventaru grafema i u morfonološkom

15 Stari kondicionalni oblik potvrđuje se u suvremenoj čakavštini.

16 Ova je pojava karakteristična za suvremeno kajkovsko narječje.

17 Dual je kao morfološka kategorija definitivno nestala iz hrvatskog jezika, a zadržana je još u slovenskom.

18 "Dativ apsolutni je participijska konstrukcija, vrlo karakteristična za stsl., koja oblikom i značenjem odgovara stg. genitivu apsolutnom, got. dativu apsolutnom i lat. ablativu apsolutnom, ali se njim prenose i druge konstrukcije. (...) U slavenskim jezicima dativ apsolutni, osim neznatnih tragova u bugarskom i ukrajinskom, nije se održao." Simeon, R. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, MH, Zagreb, 1969, str. 209.

19 Ta je kategorija generalno u jeziku poljuljana na štetu neodređenosti.

20 1. lice prezenta s morfemom /u/ česti je oblik u književnim jezicima hrvatskog srednjovjekovlja pa i renesane.

21 Značenje arhaizama identificirano i provjereno prema: Riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb.

ortografskom načelu.²²

2. Teško je pronaći inoslavenske elemente u tekstovima "Fluminensije". Ta činjenica uz eksplicitni zahtjev: "Ne dajmo tudjinstvu u jezik" (157), može svrstati Kurelca u red jezičnih čistunaca. Njegova se puristička nastojanja ne ispljuju samo u težnji za uklanjanjem stranih elemenata iz jezika, nego i u težnji da se unutar "slovinskog jezika" pronađu rješenja i to obnavljanjem riječi i oblika iz starijeg jezičkog stanja, preuzimanjem rješenja iz slavenskih jezika (umjesto tuđice **štampati** Kurelac predlaže neologizam **utlačiti** ili prisvojenicu iz ruskog jezika **pečatati**) ili prevodenjem (umjesto leksema **apostoli** predlaže **posli**, umjesto **evanđelje** **blagovest**).

3. Kratkoća oblika izrazito je svojstvo Kurelčeva jezika i stila. On elidira sve one jezične elemente koje smatra redundantnima, a oslonac takvom shvaćanju nalazi u činjeničnom stanju slavenskih jezika ili starijih jezičnih tipova. Kurelac preferira:

1) kratki genitiv množine jer je činjenica starijeg jezičnog stanja i suvremenih sustava s konzervativnom morfologijom imenica;

2) genitiv bez prijedloga **od**, potvrđen u tekstovima kanonskog razdoblja staroslavenskog jezika;²³

da koja **vas** moja bude žena (145), poišći **nas** tko Kembridž na mapi (181);

3) oblike nesloženih glagola, npr. prezent za futur jer ga imaju mnogi slavenski jezici, a od južnoslavenskih kajkavski sustav:

Ako to učinite (...) nitko vam **ne reče**, da ste pameti mlade (22);

4) perfekt bez pomoćnog glagola jer je poznat u slavenskim jezicima, osobito ruskom:

Slab je to mudrac, koji **ne zna, čega ne svetu bilo** (22), **O Vladislavu Menčetiću nitko ne pomislio**, što ja znam (187), Njega sam prepisao iz one iste knjige, **iz koje Dellabella reči vadio** (187);

5) elidiranje samoglasnika:

a) u infinitivu: ... a mi niti znamo **progovoriti niti zapevat** (5), Tko je rad po korenu **pisat**, tomu je **h poprimit** (181);

b) u imperativu (što je česta pojava u čakavštini ali i drugim sustavima): **recte** (21), muke se **neplašte** (7), **noste ga** (16), ništa, braćo, nu se **opet dižte** (115);

c) u oblicima riječi (što je činjenica sjevernočakavskih govora) vratila se **J' kući** (209).

III. Jedinstvo jezičnih, stilističkih i ideoloških stavova

Kurelčevi su jezični i stilistički stavovi ideologizirani, prožeti "vseslavenskom misli" i upućenosti k (slavenskom) ishodištu ili jezičnim pojavama koje su tom ishodištu bliže. U tome mu smislu jezik, stil i ideja čine nerazdvojivo jedinstvo. U svakome je jezičnom rješenju Kurelac pomirio jezične, stilističke i ideološke razloge. Tako npr. kratki genitiv množine za Kurelca je jedini, pravi genitiv iz nekoliko razloga: to je oblik potvrđen u jeziku stare književnosti, imaju ga svi slavenski jezici, a u našem svi osim novoštokavskog. Upotrebom pridjeva i participa u određenom i neodređenom obliku Kurelac uspostavlja vezu sa staroslavenskim, prvim književnim jezikom Slavena. Dualom imenica i glagola uspostavlja Kurelac vezu sa staroslavenskim i slovenskim jezikom, te nekim kajkavskim govorima. Stari kondicionalni oblici potvrđuju se u suvremenoj čakavštini itd.

Kurelac nije uzimao stare i dijalektalne oblike samo iz ideoloških nego i iz stilističkih razloga. U starim je oblicima pronalazio potvrde za zgusnuti, kratki i koncizni stil. Takvi su na primjer oblici: "slavenski futur" perfektivnih glagola, perfekt bez pomoćnog glagola, kratki genitiv množine, kratki oblici posvojnih zamjenica u dativu, oblici s elidiranim samoglasnicima. Kurelac je bio uopće protiv finalnih samoglasnika, smatrajući da oni nepotrebno umekšavaju jezik. "Volio bim da pazimo na **harmoniju** (kad li je već ušima ugadajat) nego na **mehkotu** jezika. (...) Nije nam dakle jezika slovi samoglasni pirlitat ni obšivat: **dosta** nam je mehak, netreba ga mazit, nu ga je navest da po starom zaigra, da nam bude skočan i lagahan, da otrese s nogu teško olovo, kojim on kola ne zaigra, te da bude prema slici ostale nam braće slovinske pravom prilikom" (225). Kurelac se i leksikom približio jeziku starijeg evolutivnog jezičnog stanja. Takav leksik on smatra boljim jer je kraći i potvrđen u staroj, časnoj, književnoj baštini. "To su nam, braćo, spomenici najstarije starine onoga

22 Detaljnije o grafiji i ortografiji u prilogu Lade Badurine.

23 Usp. "Iže vasč bez greha estč, přěžde vřždzi kamerč na nřč". Hamm, J. Staroslavenska čitanka, Marijnsko evanđelje, Školska knjiga, Zagreb, 1971, str. 14.

jezika, što ga zovemo jezikom svetim. U nju prodrite, u nju pogledajte" (29).

Kurelac je smatrao da je povratak u starinu potreban iz ideoloških i jezičnih razloga. Suvremeni jezik je "bez ičijeg suda" (55), "nevaljalstvo se uzakonilo" (158). Da bi se jezik očistio i popravio, uzor treba tražiti u provjerenim izvorima, a to je za Kurelca stara književnost: "Čitajmo starinu to nije radi, to odčela radi, kojim je odčevena" (186).

Iako izbor jezičnog arhaiziranja predstavlja upućenost na dijakroniju, ideja sveslavenstva upućuje Kurelca na sinkroniju, pa mu u jeziku interferiraju dijakronija i sinkronija. Drugim riječima, Kurelac odabire i predlaže mnoga jezična rješenja koje je razvoj štokavštine smjestio u prošlost, ali ta ista rješenja još žive u čakavštini, kajkavštini ili u nekom slavenskom jeziku. O arhizaciji jezika moglo bi se u Kurelca govoriti samo s gledišta štokavštine, ali ne i s gledišta jezika u cjelini.

Lingvistički i ideološki razlozi usmjerili su Kurelca k purizmu. Interes za purizam javlja se u Kurelca u isto vrijeme kada slični stavovi vladaju i u drugih srednjoevropskih naroda. Slavenska svijest važan mu je razlog da se bori protiv inoslavenskog utjecaja. Kurelac je pripadnik malog, kulturno ugrožena naroda, a takvi narodi čuvaju jezik kao izraz svog nacionalnog identiteta jer "po jeziku narodi vekuju i gospoduju, kako im ga otmeš - sluguju" (35).

U isto vrijeme i Bogoslav Šulek započinje pripremati svoj "Riječnik znanstvenog nazivlja". I dok je Šulek stvarao neologizme za pojmovne inovacije (termine), Kurelac je za postojeće pojmove revitalizirao stare lekseme. Iako nije bio načelno protiv neologizama, Kurelac je radije revitalizirao arhaične riječi. Uzimanje starih oblika i riječi za Kurelca nije bio puki čin arhaizacije, već i čin revitalizacije u skladu s njegovim jezičnim i ideološkim shvaćanjima. Njegov se purizam iscrpljivao u borbi protiv inoslavenskog utjecaja: "er sam ono **sadio i gajlo**, što su oni voljeli izgulit, er sam ono narodnosti **našoj** prihraniti htio, o što se dva susjeda grabila i otimala" (11). Valja naglasiti da Kurelčeva težnja za čistoćom jezika nema apsolutno negativno obilježje: ona je izraz ideologije njegova vremena i uvjerenja u sposobnost vlastita jezika da se samostalno obnavlja i da bude polufunkcionalan.

Da bi jezik bio polifunkcionalan, mora imati dvostruki karakter: statički i dinamički. Statički mu karakter omogućava stabilnost, kontinuitet i oslanjanje na tradiciju. Dinamički mu karakter omogućava razvoj, promjene i potrebe inovacije. Kurelac je uvažavao statički karakter jezika i podržavao ga na svim jezičnim razinama. Dinamički karakter jezika Kurelac je prije svega vidio u revitalizaciji gramatičkih oblika i leksema i to onih za koje je nalazio potvrde i u sinkroniji, čakavskoj, kajkavskoj ili općeslavenskoj. Iako načelno nije bio protiv neologizama koji su tvoreni prema zakonitosti "slavinskoga jezika", Kurelac je nastojao u revitalizaciji pomiriti statički i dinamički karakter jezika. Može se govoriti o tome da Kurelac nije u potpunosti uvažavao dinamički aspekt jezika.

IV. Kurelčeva koncepcija standardnog jezika

Kad se postavljaju temelji standardnog jezika jezikoslovci imaju dvije mogućnosti izbora. Prva je mogućnost uzeti za osnovicu standardnog jezika jedan živi organski govor (njegovu fonologiju, prozodiju, morfologiju, sintaksu i temeljni leksik) pa onda sve što je izvan toga smatrati u standardu neregularnim. Druga je mogućnost uzeti više jezičnih modela starijeg ili mlađeg evolutivnog tipa i na temelju njih stvoriti standardni jezik koji će biti nadteritorijalan, naddijelektalan, tj. zajednički. To je osnovna dilema tvoraca i zagovarača standarda u Hrvatskoj u drugoj polovini 19. stoljeća. Prvu je koncepciju zagovarao Vuk Karadžić (i njegovi su zagovornici prevladali devedesetih godina), a drugu koncepciju poslenici ostalih filoloških škola pa i Riječke.

Kurelčev model za osnovicu standarda čine elementi **praslavenskog jezika**, kao ishodišta ili korijena jezika koji su se iz njega razvili. Drugi sloj čine sveslavenski elementi. U tom sloju participiraju svi slavenski jezici, ali prije svega jezici koji su postojali ili postoje na tlu Hrvatske, za koju je književni jezik potreban. To su književnojezični tipovi (crkvenoslavenski hrvatske redakcije, književnojezični hibridi, čakavski književni jezik renesanse, kajkavski književni jezik) i živi, organski čakavski, kajkavski i štokavski idiomi na tlu Hrvatske.

Ta je standardološka koncepcija svakako prirodnija za Hrvatsku, jer vodi računa o stvarnom jezičnom stanju i stvarnoj jezičnoj razlikovnosti, nego odabir jednog idioma, što je, kako vidimo u praksi, dovelo do potiskivanja čakavštine i kajkavštine kao sustava koji najviše odudaraju od novoštokavskog razvoja.

Ako Kurelčeve jezikoslovne nazore promatramo izvan konteksta vremena i na temelju njegova odnosa prema novoštokavštini, moglo bi se o njemu govoriti kao o konzervativnom, purističkom i isključivom jezikoslovcu, kakvim se on, uostalom, u literaturi i prikazuje. Drugačije gledano, moglo bi se ustvrditi da su isključivi i oni koji su zagovarali samo jedan organski govor, primjerice štokavštinu jednog tipa kao osnovicu književnog jezika. Kurelac je zapravo za

pluralizam, višeglasje, višejezičje. I premda su njegovi književnojezični nazori konzistentni i korespondentni s onodobnom ideologijom, nisu prihvaćeni jer je prihvaćen drugačiji model jezičnog standarda.

V. Literatura

1. Hamm, J. Staroslavenska čitanka, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
2. Jonke, Lj. Književni jezik u teoriji i praksi, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1964.
3. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb.
4. Simeon, R. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, MH, Zagreb 1969.
5. Vince, Z. Putovima hrvatskoga književnoga jezika, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

Zusammenfassung

M. Turk

Schriftsprachliche Ansichten im Buch "Fluminensia" von Kurelac

Vom Gesichtspunkt des annehmenden neuštokavischen Standards und außerhalb seiner Zeit betrachtet, ist Kurelac in der Literatur als ein konservativer und puristischer Sprachwissenschaftler dargestellt. In dieser Arbeit wird Kurelac als strenger Sprachwissenschaftler dargestellt, dessen schriftsprachliches Modell auf dem Pluralismus beruht, gerichtet auf die Synchronie und auf die Diachronie. Obwohl seine zusammenhängende schriftsprachliche Konzeption den Bedürfnissen der kroatischen Sprache entsprechen könnte, ist sie trotzdem nicht angenommen, weil ein anderes, von Vuk Karadžić vorgeschlagenes, schriftsprachliches Modell vorherrschte.